

**TALABALARDA EKOLOGIK KOMPETENTLIKNI TAKOMILLASHTIRISH
MEXANIZMLARI.**

Qoraev Sirojiddin Barakaevich

*Chirchiq davlat pedagogika
universiteti o'qituvchisi*

Annotatsiya: *Maqolada talabalarga ekologik ta'lim va tarbiya berish, ularni atrof muhitga hamda ona tabiatga bo'lgan munosabatini ijobiy tomonga o'zgartirish, ona tabiatni asrab-avaylash, bugungi kunda kuzatilayotgan global ekologik muammolar va ularning salbiy oqibatlarini yumshatish, jumladan suv resurslarining etishmasligi, global iqlim o'zgarishlari va uning tabiatiga ta'siri to'g'risida fikr yuritiladi. Bundan tashqari talabalarda, bulajak o'qituvchilarda ekologik kompetentlik haqida haqida so'z yuritiladi.*

Kalit so'zlar: *ekologik xavfsizlik, ekologik kompetentlik, tabiat, insoniyat, muammo, fan-texnika, salomatlik, sog'lom turmush tarzi, madaniyat, tarbiya, atrof muhit.*

Аннотатсии: *Статья направлена на воспитание студентов в области экологического образования, позитивного изменения их отношения к окружающей среде и природе, сохранения природы, смягчения текущих глобальных экологических проблем и их негативных последствий, в том числе нехватки воды, глобального изменения климата и его регионального воздействия на климат и природу. Кроме того, студенты, будущие преподаватели рассказывают об экологической компетентности, защите окружающей среды.*

Ключевые слова: *экологическая безопасность, экологическая компетентность, природа, человечество, проблема, наука и техника, здоровье, здоровый образ жизни, культура, образование, окружающая среда.*

Annotations: *The article is aimed at educating students in the field of environmental education, positively changing their attitude towards the environment and nature, preserving nature, mitigating current global environmental problems and their negative consequences, including water shortages, global climate change and its regional impact on climate and nature. In addition, students, future teachers talk about environmental competence, environmental protection.*

Key words: *environmental safety, environmental competence, nature, humanity, problem, science and technology, health, healthy lifestyle, culture, education, environment.*

Bugungi kunda insonning atrof-muhitga bo'lgan munosabati ekologik inqiroz holatiga kelib qoldi, bu vaziyatda inqiroz faqatgina iqtisodiy, texnik va ma'muriy choralar bilan tiklana olmaydi. Insonning tabiat ustidan hukmron va tabiatni boshqaruvchisi deb qarovchi jamiyatning ilmiy-texnikaviy taraqqiyoti uning cheksiz qudrati haqidagi tasavvurlarni hosil qildi. Tabiatda yuz berayotgan salbiy jarayonlar inson turmush tarziga sifat jihatidan ta'sir qila boshladi. Atrof-muhit muammolarini hal qilishning "texnologik"

emas, balki "pedagogik" usuli ham ayon bo'ldi, bu ekologik jihatdan barkamol, barqaror tabiatni boshqarishga qodir, ekologik bilimli yosh avlodni shakllantirishdan iboratdir.

Ushbu muammoni hal qilish usullaridan biri bo'lajak o'qituvchining kasbiy ekologik layoqatini shakllantirishdir.

Kasbiy ekologik layoqatni oshirishga hozirgi universitet amaliyoti va ekologik-pedagogik ta'limning samaradorligi to'sqinlik qilmoqda, bu "bilimlar" komponentiga (ekologik ofatlar to'g'risidagi bilim va ma'lumotlarni o'zlashtirish) asosiy e'tiborda ifodalangan "vakolatlilikka" asoslangan».

Kompetensiyaga asoslangan yondashuv nuqtai nazaridan bo'lajak o'qituvchi nafaqat ekologiya, psixologiya va pedagogikaning turli sohalari bo'yicha keng va chuqur bilim, ko'nikma va malakalarga ega bo'lishi, o'z bilimini oshirishni xohlashi va ularni o'quv jarayonida qo'llay olishi kerak. U talabalarda nafaqat atrofdagi dunyo, "inson-tabiat" tizimidagi munosabatlar to'g'risida g'oyalar tizimini shakllantirishi, atrof-muhitni oqilona boshqarish texnologiyalarini o'rgatishi, balki oqilona va ekologik jihatdan intilish va ko'nikmalarni rivojlantirishi, tabiatdan foydalanish sohasida tabiiy resurslardan xavfsiz foydalanishni tushuntirishi kerak. Bo'lajak o'qituvchining ekologik tayyorgarligida layoqatga asoslangan yondashuvning mohiyati haqidagi bu g'oya bir qator qarama-qarshiliklar bilan murakkablashadi:

- — Jamiyatning samarali ekologik ta'lim faoliyatiga qodir bo'lgan ekologik barkamol o'qituvchilarga bo'lgan ehtiyoji va bo'lajak o'qituvchining ekologik jihatdan barkamol shaxsini shakllantirishning etarli darajada samaradorligi o'rtasida;
- — Ekologik-gumanitar ta'lim paradigmasining asl konseptual sxemasi va uni kelajakdagi o'qituvchining ekologik jihatdan barkamol shaxsini shakllantirish texnologiyalarini loyihalash sohasida to'liq amalga oshirish o'rtasida;
- — o'qituvchining yangi ijtimoiy-ekologik funksiyasini taqsimlash va oliy ta'limda bo'lajak mutaxassislarni kasbga yo'naltirish va tayyorlash tizimiga kompetensiyaga asoslangan yondashuv nuqtai nazaridan ekologik pedagogik faoliyatni tuzatish mexanizmining yo'qligi o'rtasida.

Bo'lajak o'qituvchilarning ekologik layoqatlarini shakllantirish zarurati va ularning professional ekologik layoqatlarini shakllantirishning etishmasligi o'rtasidagi aniqlangan qarama-qarshilik bo'lajak o'qituvchilarning ekologik tayyorgarligi samaradorligini oshirish yo'llarini izlash muammosiga qaratilgan.

So'nggi yillarda mutaxassis shaxsini shakllantirish, uning kasbiy tayyorgarligi muammosining turli jihatlari bo'yicha bir qator tadqiqotlar olib borildi.

Shu bilan birga, ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatdiki, bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy layoqatini shakllantirishga bag'ishlangan qator tadqiqotlar mavjud bo'lishiga qaramay, bo'lajak o'qituvchilarning ekologik layoqatini shakllantirishning o'ziga xos modelini ishlab chiqish bilan bog'liq muammolar mavjud.

- oliy o'quv yurti bitiruvchisi egallashi kerak bo'lgan bilim va ko'nikmalar tavsifi;

- qobiliyat va ko‘nikmalar (konstruktiv, tashkiliy, kommunikativ, axborot, ta’lim, tashkiliy, safarbarlik, tadqiqot, o‘z-o‘zini takomillashtirish);
- jamiyat va shaxsning zamonaviy talablarini hisobga olgan holda, uning axloqiy, mafkuraviy va fuqarolik pozitsiyalarini ifodalovchi shaxsning o‘ziga xosliklari va xususiyatlarini tavsiflash;
- talaba shaxsini shakllantirishning yaxlit jarayonini tashkil etish uchun zarur va etarli tizimni tashkil etishi lozim bo‘lgan mutaxassisning malaka va ko‘nikmalariga qo‘yiladigan talablar.

O‘qituvchilarni tayyorlash modelini ishlab chiqishda o‘rnatilgan ilmiy yondashuvlar, ushbu modelni ko‘rib chiqishning yaxlitligi va izchilligiga intilish, zamonaviy ta’limning gumanistik konsepsiyasining eng muhim maqsadi sifatida bo‘lajak o‘qituvchining individualligini rivojlantirish jihatiga asosiy e’tibor bermaydi.

Shaxsiyatning rivojlanishi kompleks sohalarining rivojlanishi sifatida tushuniladi: intellektual, motivatsion, hissiy, ixtiyoriy, mavzu-amaliy, ekzistensial va o‘z-o‘zini tartibga solish; shu bilan birga, ta’lim-bu shaxsning rivojlanishiga, uning munosabatlariga, xususiyatlariga, fazilatlariga, qarashlariga, e’tiqodlariga, turli tadbirlarda o‘qituvchi va talabalarning o‘zaro munosabatlariga asoslangan xulq-atvoriga maqsadli ta’sir ko‘rsatish jarayoni sifatida qaraladi.

Kompetentlik yondashuvi o‘qituvchining kasbiy muhim xususiyatlarini va fazilatlarini aniqlash imkonini beradi: aqliy neoplazmalar kelajakdagi o‘qituvchining ekologik mahoratini shakllantirishga yordam beradigan shaxsiy fazilatlar tizimi bilan birgalikda. Bularga quyidagilar kiradi:

- kasbiy bilim, ko‘nikma, malakalar kasbiy faoliyat texnikasi va texnologiyalari bilan birlashtirilgan; kasbiy muhim fazilatlar; ekologik va pedagogik fikrlash (intelektual soha);
- kasbiy ishlarga bo‘lgan ehtiyojlar; kasbiy faoliyatda qiymat yo‘nalishlari, ekologik ta’lim va amaliy faoliyat uchun motivatsiya (motivatsion soha);
- ongli ekologik ta’lim butun pedagogik jarayonning qulay kayfiyat yaratish his-tuyg‘ularini qator nazorat (hissiy soha);
- kasbiy pedagogik pozitsiyasi; kasbiy faoliyat mazmuni bilan chambarchas bog‘liq bo‘lgan munosabatlar tizimi, kasbiy o‘ziga xoslik, "o‘qituvchi — yekologiya " (ekzistensial soha) ijobiy tushunchasining mavjudligi.
- Biz o‘qituvchining ekologik kompetentligini kasbiy kompetentlikning muayyan turi sifatida, o‘qituvchining umumiy kompetensiyasining bir qismini tashkil etuvchi tarkibiy qismlardan biri sifatida ko‘rib chiqamiz. O‘qituvchining ekologik kompetensiyasi o‘qituvchining ekologik, kommunikativ, psixologik, pedagogik, ijtimoiy va uslubiy kompetensiyalari bilan o‘zaro bog‘liq holda rivojlanadi va ularning sintezi va ajralmas birligini ifodalaydi .

Bo‘lajak o‘qituvchilarning ekologik kompetensiyalarini shakllantirish shaxsining ekologik yadrosi - asosini tashkil etuvchi o‘quvchilarning shaxsiy va shaxsiy sifatlarining ekologik komponentining havola mazmun ko‘rsatkichlarini bir butunlikda taqdim qilamiz.

Ma'lumki, intellektual soha aqlning fazilatlarini, kognitiv jarayonlar, aqliy operatsiyalar, bilim qobiliyatlari, ta'lim qobiliyatlari, bilimlar va harakat usullaridan iborat. Intellektual sohada ekologik kompetentlikning ko'rsatkichlari quyidagilardir: atrof-muhitning asosiy qadriyatlari, qonunlari, tabiiy dunyodagi inson o'rni haqidagi tushunchalar va g'oyalar, tabiatni muhofaza qilish va saqlab qolish burchi, nafaqat o'zi uchun, balki barcha tirik mavjudotlar uchun ekologik mas'uliyat, rivojlangan bilim qobiliyatlari, aqlning moslashuvchanligi (insoniyat, moderasiya, tushuncha). Qadriyat-semantik hosilalar ijtimoiy tabiat hodisalarining ekologik ahamiyatini, "jamiyat — tabiat" tizimidagi xulq-atvor va munosabatlar ko'rsatmalarini o'z ichiga olib, ekologik va axloqiy baholashga asos bo'lib xizmat qiladi. Ular tufayli shaxsning xulqi va faoliyati tartibga solinadi va tashkil yetiladi. Aql va aqlning moslashuvchanligi kabi fazilatlar "jamiyat — tabiat" tizimida barqaror rivojlanish muammolarini hal qilish uchun juda muhimdir, chunki ular o'z-o'zini ifoda etish va o'z-o'zini oshkor qilish, ekologik mas'uliyatni o'z zimmasiga olish qobiliyati va xohishiga hissa qo'shadi.

ADABIYOTLAR:

1. “O‘zbekiston — 2030” strategiyasini” 2023-yil 11-sentyabrdagi PF-158-son
2. “Ўзбекистон Республикасида Экологик таълимни ривожлантириш концепцияси”
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori, “Oliy ta’lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”, Toshkent sh., 2017-yil 20-aprel, PQ-2909-son.
4. Глушкова Л. С. Сущность экологической компетентности учителя. Педагогическое образование в Калининградской области: история, перспективы развития и сотрудничества: Мат-лы междунар. науч.-практ. конф. 19—20 декабря 2003 г. Калининград: Изд-во КГУ, 2004.
5. Глушкова Л. С. Международное сотрудничество в целях формирования экологических компетенций преподавателя. Формирование профессиональной компетентности специалиста в условиях непрерывного образования / Мат-лы междунар. науч.-практ. конф. Калининград: Балтийский институт экономики и финансов, 2007.
6. Гребенюк О. С., Гребенюк Т. Б. Основы педагогики индивидуальности: Учеб, пособие. Калининград: Калинингр. ун-т, 2000.
7. Образование для устойчивого развития: Мат-лы семинара «Экологическое образование и образование для устойчивого развития» / Под ред. Н. С. Касимова. М.; Смоленск: Универсум, 2004.
8. Peter Rellero, Dinah Zike. Ecology. USA, Glencoe. 2005.
9. To‘xtaev A. Ekologiya. T.: O‘qituvchi. 1998., 2001.
10. To‘xtaev A.S., Haydarova H.N., Yakubjonova Sh.T., Xonxojaeva N.B., G‘ulomova A.R. “Umumiy ekologiyadan laboratoriya mashg‘ulotlari”. T., 2005 y.

11. www.slayd.arxiv.uz
12. www.arxiv.uz
- 13.. www.google.uz